

І. А. Шовкун

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В КОНТЕКСТІ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

У статті розглядається фінансове забезпечення наукової й інноваційної діяльності як передумова розвитку промисловості та уникнення ризиків прискореної деіндустріалізації економіки України. Проаналізовано стан фінансування науки та інновацій у нашій державі. Обґрунтовано висновки про незадовільність фінансового забезпечення науки та невідповідність його рівня потребам індустріальної економіки. На основі порівняння обсягів і структури джерел фінансування науки в Україні й інших країнах зроблено висновки, що платоспроможний попит на науку та її ефективність є недостатніми. Визначено, що низька інноваційна активність у промисловості України зумовлена, головним чином, фінансовими негараздами. Розглянуто механізми фінансування інноваційної діяльності, виявлено, що в ньому домінують механізми самофінансування, а також що джерела залучення коштів є обмеженими. Розкрито основні форми й обсяги державної підтримки інноваційної діяльності. Обґрунтовано, що надання податкових пільг є дієвим механізмом впливу держави на активізацію інноваційних процесів та на технологічний розвиток галузей економіки. Показано, що недосконалість механізму фінансування інноваційної діяльності призводить до консервації існуючої технологічної структури економіки та гальмування перерозподілу фінансових ресурсів у наукоємні технології.

Ключові слова: фінансування науки, фінансування інновацій, індустріальна економіка, джерела фінансування, самофінансування, бюджетні асигнування, кредитування.

Табл. 5. Літ. 28.

И. А. Шовкун

**ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КОНТЕКСТЕ НЕОИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ
ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ**

В статье рассматривается финансовое обеспечение научной и инновационной деятельности как предпосылка развития промышленности и избежания рисков ускоренной деиндустриализации экономики Украины. Проанализировано состояние финансирования науки и инноваций в нашем государстве. Обоснованы выводы о неудовлетворительности финансового обеспечения науки и несоответствии его уровня потребностям индустриальной экономики. На основе сравнения объемов и структуры источников финансирования науки в Украине и других странах сделан вывод, что платежеспособный спрос на науку и ее эффективность недостаточны. Определено, что низкая инновационная активность в промышленности Украины обусловлена, главным образом, финансовыми неурядицами. Рассмотрены механизмы финансирования инновационной деятельности, выявлено, что в нем доминируют механизмы самофинансирования, а также что источники привлечения средств ограничены. Раскрыты основные формы и объемы государственной поддержки инновационной деятельности. Обосновано, что предоставление налоговых льгот является действенным механизмом воздействия государства на активизацию инновационных процессов и на технологическое развитие отраслей экономики. Показано, что несовершенство механизма финансирования инновационной деятельности приводит к консервации существующей технологической структуры экономики и торможению перераспределения финансовых ресурсов в наукоёмкие технологии.

Ключевые слова: финансирование науки, финансирование инноваций, индустриальная экономика, источники финансирования, самофинансирование, бюджетные ассигнования, кредитование.

© Шовкун І. А., 2014

Inna Shovkun

**FINANCIAL SUPPORT FOR INNOVATION ACTIVITY IN THE
CONTEXT OF ECONOMY NEOINDUSTRIALIZATION IN UKRAINE**

Financial support for scientific and innovation activities as a background for development of the national industry and warning risks of rapid deindustrialization of the economy of Ukraine is considered in the article. The analysis of the state of the science and innovation funding in Ukraine is presented. It is substantiated particular findings on insufficient financial support for the science and its discrepancy to the need of industrial economy. The comparisons of volumes and structures of the sources of financing the science in Ukraine and in other countries are is organized. It is concluded that actual demand for the science and its effectiveness are insufficient. The author determines that low innovation activity in industry of Ukraine has financial reasons. The mechanisms of financing the innovation activity are considered. The author defines that the mechanism of self-financing is prevailed in financing the innovation activity, and sources of funding are limited. The main forms and amounts of state support for the innovation activity are considered. It is substantiated that the tax privileges is an effective mechanism of the state influence on activation of innovation processes and technological development of the economy. The author concludes that imperfection of the mechanism of financing the innovation activity is a reason to preservation of existing technological structure of the economy and to braking redistribution processes of the financial resource in scientifically based technologies.

Keywords: financing the science, financing the innovation, industrial economy, source of financing, self-financing, budget provision, lending.

JEL classification: H52, Q30, Q31, Q32.

Нагальна потреба в уникненні ризиків прискореної деіндустріалізації економіки України, що виникли внаслідок розриву традиційних торговельних і виробничо-коопераційних зв'язків зі східними партнерами, змушує дбати про збереження високої частки промисловості у ВВП. Цього можна досягти шляхом інтеграції вітчизняної промисловості до виробничо-технологічних ланцюжків Євросоюзу та активізації інноваційної діяльності. Програми відродження промисловості, які реалізуються в країнах ЄС, передбачають істотне збільшення витрат на дослідження, розробки й інновації задля прискорення модернізації виробничого базису та досягнення технологічного лідерства економіки [1]. Тому євроінтеграція України посилює значущість науково-інноваційних факторів розвитку національної промисловості.

Залежність економічного розвитку країн від інтенсивності наукових досліджень і розробок була обґрунтована ще в працях П. Агійона, П. Ромера, Р. Солоу, П. Хоувіта [2—4]. Сучасні наукові розвідки переконливо доводять існування прямого позитивного впливу фінансування досліджень та розробок, виробничих інновацій у промисловості на конкурентоспроможність і технологічний рівень економіки [5—9]. Такі залежності справедливі для країн різного ступеня економічного розвитку. Процеси відродження індустрії, започатковані урядами провідних країн світу в програмах подолання економічної кризи, ґрунтуються на науково-технологічній модернізації промислового виробництва [1]. Тому фінансове забезпечення розвитку науково-технічного й інноваційного потенціалів розглядається як необхідна передумова технологічної модернізації, зростання продуктивності та конкурентоспроможності

національного господарства. У зв'язку з цим актуалізуються питання щодо стану фінансування інноваційної діяльності в Україні, а також його відповідності потребам неоіндустріалізації економіки.

Метою цього дослідження є аналіз стану фінансування науки та інновацій в Україні порівняно зі світовою практикою, виявлення панівних тенденцій і проблем, що потребують розв'язання. Дослідження проводилося з використанням методів економічного аналізу та статистичних порівнянь.

Відновлення економічного зростання у світі в післякризовий період базується на неоіндустріальних стратегіях прискорення інноваційного розвитку, розширенні випуску конкурентоспроможної продукції, зростанні високотехнологічних галузей, що забезпечується завдяки збільшенню витрат на дослідження й розробки. Стратегічними планами провідних країн світу передбачається досягнення вищих рівнів валових внутрішніх витрат на зазначені цілі. Наприклад, ЄС прагне довести інтенсивність цих витрат до 3 % ВВП до 2020 р., США — понад 3 % [10; 11]. Також очікується, що Китай, де найвищі темпи зростання наукоємності ВВП, пережене США за рівнем цього показника впродовж найближчих десяти років. Загалом у різних регіонах світу спостерігається швидке збільшення витрат на дослідження й розробки, що свідчить про підвищення рівня економічного розвитку.

Усупереч світовим тенденціям в Україні відбувається скорочення витрат на наукову й науково-технічну діяльність (*dali* — ННТД). Зазначене підтверджується тривалим зниженням показників наукоємності ВВП із 1,24 % у 2003 р. до 0,85 % у 2008 р. та 0,77 % у 2013 р. (табл. 1). За критеріями Світового банку, теперішній рівень наукоємності ВВП України не відповідає потребам індустріальної економіки [12, с. 68, 69; 13, с. 72]. Падіння наукоємності ВВП набагато нижче за критичний рівень (0,9 %) вказує на тенденцію деградації економіки країни та перетворення її на сировинну і слабозвинену. Неналежне фінансове забезпечення науково-технічного поступу України створює загрози подальшої деіндустріалізації економіки та втрати позицій на світових ринках промислової продукції.

Як відомо, збільшення витрат на дослідження й розробки сприяє прискоренню виведення наукових здобутків на ринок через їх втілення у машинах, обладнанні, нових видах споживчих товарів, що дає змогу інноваційному бізнесу одержувати додаткові доходи та прибутки. Тому фінансування наукових досліджень і розробок у світі здійснюється переважно за рахунок бізнесу, а також комбінації асигнувань із бюджету, коштів університетів, приватних неприбуткових організацій та іноземних замовників. Серед усіх джерел домінують кошти бізнесу, на які в Японії припадає 76 % сукупного фінансування досліджень і розробок, у Китаї та Південній Кореї — 72 %, у Німеччині — 66 %, у США — 57 %, у Великобританії — 44 % [14]. Отже, утвердження провідної ролі бізнесу у фінансуванні досліджень і розробок забезпечує ефективне функціонування наукового сектору, а також слугує

рушієм інноваційно-технологічної конкурентоспроможності економік провідних країн світу.

В Україні наука перманентно перебуває в кризовому стані. Матеріально-технічна база науки давно не оновлюється, зношується морально й фізично, зменшується обсяг наукових досліджень, звужується їх спектр, знижується якість, багато наукових колективів фактично припиняють існування. Безпосередньою причиною цього є звуження ефективного попиту на наукові розробки, зменшення коштів, котрі надаються на ННТД державою та комерційними замовниками. Хоча номінальні обсяги фінансування ННТД в Україні зростають, у реальних цінах відбувається їх скорочення (табл. 2).

Держава відіграє важливу роль у фінансуванні науки як витратної й ризикової сфери діяльності, надаючи бюджетні асигнування на її розвиток та створюючи стимули для приватного бізнесу щодо її фінансування. Наприклад, у Японії за рахунок бюджетних асигнувань забезпечується до 17 % фінансування досліджень і розробок, у Китаї — 24 %, у Південній Кореї — 27 %, у Німеччині — 30 %, у Великобританії — 32 %, у США — 33 % (розраховано за [14]). Бюджетні кошти залишаються основним джерелом фінансування ННТД в Україні: їхня частка в сукупному обсязі останніми роками становила 43—45 % (табл. 3). Частка бюджетного фінансування ННТД змінюється відповідно до загальної динаміки фінансування науки. Протягом 2005—2013 рр. вона зменшилася з 0,47 до 0,33 % ВВП (див. табл. 1).

Характерною тенденцією останніх років є переважання у фінансуванні ННТД в Україні бюджетних коштів. Починаючи з 2006 р. і до цього часу їхня частка перевищує 40 %, тоді як інших джерел скорочується. Так, частка коштів вітчизняних замовників зменшилася (з 38 % у 2000 р. до 21 % у 2013 р.), іноземних замовників — залишалася порівняно стабільною (23 і 22 % відповідно), а власних коштів наукових організацій — збільшилася (з 3 до 13 %). Натомість у розвинутих країнах кошти національних замовників є основним джерелом.

В Україні фінансування розподіляється за видами наукових і науково-технічних робіт (ННТР). Так, протягом 2005—2013 рр. 19—23 % витрачалося на фундаментальні дослідження, 15—18 % — на прикладні дослідження, 48—51 % — на науково-технічні розробки, решта — на науково-технічні послуги. Вітчизняна фундаментальна наука, як і світова, на 95 % фінансується за рахунок коштів бюджету. Прикладні дослідження також майже на 75 % асигнуються з бюджету та лише на 15 % — за рахунок підприємницького сектору. Науково-технічні розробки фінансуються переважно іноземним і національним бізнесом (на 66 %), а також державою (на 14 %). Для порівняння: у США, що є абсолютним світовим лідером у інноваційно-технологічному поступі, прикладні дослідження фінансуються за рахунок коштів бізнесу на 53 % (2011 р.), науково-технічні розробки — на 78 % [15]. Їхні підприємці зацікавлені першими здобувати нові знання для практичного використання та привласнювати технологічну ренту. Натомість в Україні основний тягар

Таблиця 1. Витрати на виконання наукових і науково-технічних робіт у ВВП України та окремих країн Європи за 2000—2013 рр., % ВВП

Країни	2000	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ЄС-27	1,85	1,86	1,86	1,82	1,82	1,85	1,85	1,92	2,01	2,00	2,03	2,06	н/д
Німеччина	2,45	2,46	2,52	2,49	2,49	2,53	2,53	2,68	2,82	2,82	2,84	2,92	н/д
Естонія	0,61	0,71	0,77	0,86	0,93	1,13	1,1	1,29	1,42	1,62	2,38	2,18	н/д
Угорщина	0,78	0,92	0,93	0,88	0,95	1,00	0,97	1,00	1,15	1,16	1,21	1,3	н/д
Чехія	1,21	1,20	1,25	1,25	1,41	1,55	1,54	1,47	1,53	1,56	1,85	1,88	н/д
Росія	1,05	1,18	1,29	1,15	1,07	1,07	1,12	1,04	1,25	1,13	1,09	1,12	н/д
Україна	1,14	1,13	1,24	1,19	1,13	0,92	0,86	0,85	0,86	0,82	0,73	0,75	0,77
у т. ч. за кошти державного бюджету	0,28	0,36	0,45	0,44	0,47	0,38	0,38	0,39	0,37	0,34	0,29	0,33	0,33

Джерело: складено за: Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держ. служба статистики України. — К., 2014. — 314 с.; Індикаторы науки: 2014 : стат. сб. — М. : НИУ “Высш. шк. экономики”, 2014. — 400 с.

Таблиця 2. Динаміка фінансування наукових і науково-технічних робіт в Україні за 2003—2013 рр.

Показник	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Обсяг фінансування в поточних цінах, млн грн	3 587,4	4 251,7	5 160,4	5 164,4	6 149,2	8 024,8	7 822,2	8 995,9	9 591,3	10 558,5	11 161,1
Темп зростання: в поточних цінах, % до попереднього року	137,7	118,2	121,4	100,1	119,1	130,5	97,5	115,0	106,6	110,1	105,7
в реальних цінах, % до попереднього року	100,0	101,7	97,5	87,2	97,8	98,9	86,3	101,1	93,3	101,9	102,5
в реальних цінах, % до 2003 р.	100,0	101,7	99,2	86,5	84,6	83,6	72,1	72,9	68,0	69,3	71,0

Джерело: складено за: Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держ. служба статистики України. — К., 2014. — 314 с.; Національні рахунки / Держ. служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Таблиця 3. Розподіл обсягу фінансування наукових і науково-технічних робіт в Україні за джерелами, 2000—2013 рр.

Джерело	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>У фактичних цінах, млн грн</i>									
Всього	2046,3	5 160,4	6 149,2	8 024,8	7 822,2	8 995,9	9 591,3	10 558,5	11 161,1
Державний бюджет	614,5	1 711,2	2 815,4	3 909,8	3 398,6	3 704,3	3 859,7	4 709,1	4 762,1
Власні кошти підприємств	61,3	338,5	521,1	592,5	629,4	872,0	841,8	1 121,3	1 466,6
Кошти замовників:									
вітчизняних	785,8	1 680,1	1 725,7	2 072,2	1 870,8	1 961,2	2 285,9	2 458,4	2 365,4
іноземних	477,1	1 258,0	978,7	1 254,9	1 743,4	2 315,9	2 478,1	2 045,0	2 411,5
Інші джерела	107,6	172,6	108,3	195,4	180,0	142,5	125,8	136,6	145,1
<i>У відсотках</i>									
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Державний бюджет	30,0	33,2	45,8	48,7	43,4	41,2	40,2	45,2	42,7
Власні кошти підприємств	3,0	6,6	8,5	7,4	8,0	9,7	8,8	10,6	13,1
Кошти замовників:									
вітчизняних	38,4	32,6	28,1	25,8	23,9	21,8	23,8	23,3	21,2
іноземних	23,3	24,4	15,9	15,6	22,3	25,7	25,8	19,4	21,6
Інші джерела	5,3	3,3	1,8	2,4	2,3	1,6	1,3	1,3	1,3

Джерело: складено за: Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держ. служба статистики України. — К., 2014. — 314 с.

фінансового забезпечення виконання різних видів ННТР покладено на державу, тоді як національний бізнес економить кошти. Поки що не спрацьовують навіть такі форми спонукання бізнесу до фінансування ННТР, як податкові стимули, передбачені в чинному Податковому кодексі України [16].

Останнім часом збільшується частка програмно-цільового фінансування науково-технічних та інноваційних проектів (з 21 % у 2008 р. до 34 % у 2013 р.), що слугує передумовою зосередження обмежених коштів державного бюджету на пріоритетних наукових напрямках. Проте очікувана економічна ефективність цієї форми фінансування науково-технічних та інноваційних проектів не досягається, оскільки недостатньо використовуються змішані форми фінансування — до виконання програм мало залучаються зацікавлені підприємства й організації.

Вітчизняна структура джерел фінансування ННТД, де переважають бюджетні кошти, а частка коштів підприємств є невеликою, посилює несприятливий вплив організаційно-економічної відокремленості наукового й виробничого секторів, зумовлює низький “коефіцієнт корисної дії” наукової сфери. Пасивність підприємств у сприйнятті науково-технічних досягнень і пов’язана з цим структурно-технологічна відсталість економіки актуалізують потребу в зміні підходів до фінансування науково-пошукової діяльності та впровадження наукових розробок.

У ринковій економіці попит на наукові розробки залежить від інноваційної активності виробничих підприємств, насамперед великих промислових комплексів, які є центральними осередками масових продуктивних і технологічних інновацій. Утім, низька інноваційна активність у промисловості України, котра спостерігається впродовж усього періоду становлення ринкової економіки, зумовлена головним чином фінансовими негараздами. Тривала нестача фінансових ресурсів для інноваційної активності підприємств гальмує модернізацію виробничого потенціалу. На недостатність теперішнього рівня фінансування інновацій вказує частка витрат на них у загальній сумі витрат на виробництво й реалізацію промислової продукції протягом 2005—2012 рр. — 1,0—1,6 %¹. За таких обсягів фінансування інновацій розширене інноваційно-технологічне відтворення промислового виробництва та здійснення реструктуризації економіки на основі впровадження науково-технічних досягнень практично не можливе. Для порівняння: витрати на інновації в сукупній сумі продажів компаній у країнах ОЕСР становлять: у Німеччині — 3,2 %, у Південній Кореї — 4,5 %, у Канаді — 5,8 %, у Швеції — 6,7 % [17].

Аналіз фінансування інноваційної діяльності в Україні дає змогу зробити певні узагальнення. Зокрема, нестабільність і дискретна змінюваність є характерними тенденціями фінансування інноваційної активності в промисловості впродовж 2000—2013 рр. (табл. 4). Темпи приросту обсягів фінансування інновацій коливалися від зростання на 76—78 % щороку (у 2007 і 2011 рр.) до зниження на 17—34 % (у 2009 і 2012—2013 рр.). Змінюваність фінансування інновацій у промисловості тісно пов'язана з коливаннями кон'юнктури внутрішнього й світових ринків промислової продукції, що спричиняють нестабільність потоків доходів та перманентне падіння промислового виробництва, яке в переробній промисловості становило 8 % у 2013 р.

Ще однією характерною рисою фінансування інноваційної діяльності в Україні є обмеженість власних фінансових ресурсів її суб'єктів і джерел залучення коштів [18]. Основними джерелами фінансування інноваційної діяльності є власні кошти підприємств промисловості та позики. Так, протягом 2000—2013 рр. частка власних коштів підприємств промисловості у сукупному обсязі фінансування інноваційної діяльності сягала 85—88 % у 2005—2006 рр. та 53 % у 2011 р. Абсолютні витрати підприємств на інновації за рахунок самофінансування коливалися від 7,96 млрд грн у 2007 р. до 4,78 млрд грн у 2010 р., а в 2013 р. становили 6,97 млрд грн. Дискретні зміни у спрямуванні власних коштів на інновації спричинені нестабільністю фінансового стану виробничих підприємств, яка поглиблюється внаслідок стагнації промислового виробництва та низької прибутковості діяльності підприємств.

Залучення кредиту дає змогу розширювати інноваційно-технологічний базис виробництва. Органічний зв'язок між кредитною системою та інноваційними

¹ Розраховано за даними статистичних збірників “Наукова та інноваційна діяльність в Україні” та “Діяльність суб'єктів господарювання” за відповідні роки.

Таблиця 4. Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності в Україні за джерелами, 2000—2013 рр.

Джерело	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>У фактичних цінах, млн грн</i>										
Всього	1 757,1	5 751,6	6 160,0	10 821,0	11 994,2	7 949,9	8 045,5	14 333,9	11 480,6	9 562,6
Власні кошти підприємств	1 399,3	5 045,4	5 211,4	7 969,7	7 264,0	5 169,4	4 775,2	7 585,6	7 335,9	6 973,4
Державний і місцеві бюджети	9,5	43,0	128,4	152,1	352,7	134,4	92,7	161,4	241,8	182,3
Вітчизняні інвестори	49,4	79,6	26,3	26,2	169,5	31,0	31,0	45,4	154,5	123,7
Іноземні інвестори	133,1	157,9	176,2	321,8	115,4	1 512,9	2 411,4	56,9	994,8	1 253,2
Кредити	110,0	409,7	522,6	2 000,7	4 045,0	941,6	626,1	5 489,5	2 407,8	630,2
Інші джерела	22,5	15,7	95,0	350,4	47,7	158,9	108,1	994,7	345,8	397,6
<i>У відсотках</i>										
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Власні кошти підприємств	79,6	87,7	84,6	73,7	60,6	65,0	59,4	52,9	63,9	72,9
Державний і місцеві бюджети	0,5	0,7	2,1	1,4	2,9	1,7	1,2	1,1	2,1	1,9
Вітчизняні інвестори	2,8	1,4	0,4	0,2	1,4	0,4	0,4	0,3	1,3	1,3
Іноземні інвестори	7,6	2,7	2,9	3,0	1,0	19,0	30,0	0,4	8,7	13,1
Кредити	6,3	7,1	8,5	18,5	33,7	11,8	7,8	38,3	21,0	6,6
Інші джерела	1,3	0,3	1,5	3,2	0,4	2,0	1,3	6,9	3,0	4,2

Джерело: складено за: Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держ. служба статистики України. — К., 2014. — 314 с.

процесами в реальному секторі економіки є незаперечним. Проте нині взаємодія між фінансово-кредитним і реальним секторами економіки погіршується внаслідок збільшення нерівності у відносинах секторів та посилення домінування першого над другим [19—21]. В умовах дорожнечі кредитних ресурсів, коли ставки за банківськими кредитами перевищують 20 %, малорентабельні підприємства промисловості є неплатоспроможними позичальниками, для котрих проблематично використовувати довгострокове кредитування на здійснення виробничих інновацій. Цінові обмеження на користування банківськими кредитами пояснюють той факт, що із загальної кількості інноваційно активних підприємств (у середньому 1,7 тис.) кредити на інноваційну діяльність залучали лише 50—70 підприємств [22, с. 161]. При цьому обсяги використання кредитних ресурсів у фінансуванні інновацій зазнають дискретних змін. Так, вони зростали впродовж 2000—2008 рр., досягли піка (4,04 млрд грн) у 2008 р. і далі циклічно коливалися: знизилися до 0,63 млрд грн у 2010 р., збільшилися до 5,49 млрд грн у 2011 р. та знову впали до 0,63 млрд грн у 2013 р. Водночас частка кредитів у сукупному фінансуванні

інновацій змінювалася в широких межах — від 6 до 38 %. Таким чином, цінові параметри ринку позикових коштів гальмують інноваційно-інвестиційну активність у промисловості.

Кошти іноземних інвесторів виступають вагомим ресурсом промислових інновацій, частка яких у сукупному фінансуванні інноваційної діяльності в період кризи (2009—2010 рр.) сягала 19—30 %, а надалі коливалася від 0,4 % у 2011 р. до 13,1 % у 2013 р. Подальше розширення залучення іноземних інвестицій до інноваційної діяльності істотно залежатиме від стабільності політико-економічної системи країни. Вітчизняні інвестори майже не фінансують інноваційну діяльність української промисловості: частка їхніх коштів упродовж 2008—2013 рр. становила 0,3—1,4 %. Вочевидь недостатність таких інвестицій віддзеркалює недоліки функціонування в країні ринку венчурних капіталів.

Державна підтримка інноваційної діяльності реалізується в різних формах: прямого фінансування, проведення сприятливої кредитної, податкової й митної політики, створення спеціалізованих державних (комунальних) інноваційних фінансово-кредитних установ, надання державних гарантій комерційним банкам, що кредитують пріоритетні інноваційні проекти тощо. Пряме фінансування за рахунок асигнувань із державного й місцевих бюджетів є досить обмеженим та зазвичай стосується невеликого кола підприємств (2—3 % загальної кількості інноваційно активних). Останнім часом його обсяг скорочувався (з 241,8 млн грн у 2012 р. до 182,3 млн грн у 2013 р., у т. ч. із державного бюджету — з 224 до 25 млн грн) та становив близько 2 % сукупного фінансування інновацій із усіх джерел (див. табл. 4). Слід зауважити, що використання навіть цих обмежених коштів далеко від пріоритетів інноваційного розвитку, оскільки значна їх частина надається добувним підприємствам, низькотехнологічним і середньо-низькотехнологічним виробництвам (металургії, хімії). Такий галузевий розподіл коштів консервує застарілу технологічну структуру виробництва та не сприяє прогресивним структурним зрушенням у промисловості.

Дієвим інструментом впливу держави на інноваційні процеси є надання податкових пільг. Наприклад, із запровадженням Податковим кодексом України норм про звільнення від оподаткування прибутку (його частини) для підприємств — виробників техніки, яка працює на альтернативних видах палива, на відновлюваних джерелах енергії; виробників біопалива; для літакобудування тощо чисельність таких виробників зросла в десятки разів. Обсяг заощаджених ними завдяки цим пільгам коштів у 2012—2013 рр. становив 1,0—1,9 млрд грн (табл. 5). Важливо, що податкові пільги надаються підприємствам за об'єктивними критеріями, а саме тим із них, котрі освоїли новітні технології виробництва та продукують товари інвестиційного попиту. Така діяльність має мультиплікаційний ефект — спричиняє ланцюгову реакцію технологічного розвитку в суміжних галузях економіки.

Формування мережі спеціалізованих державних (комунальних) інноваційних фінансово-кредитних установ, передбачене законодавством [23], має бути

Таблиця 5. Обсяги податкових пільг із податку на прибуток, наданих інноваційно активним промисловим підприємствам, 2010—2013 рр.

Станом на	Коди податкових пільг	Чисельність пільговиків	Кількість отриманих пільг	Сума податкових пільг, млн грн	Частка в сукупному обсязі пільг, %
01.01.2014	11020269; 11020275; 11020281; 11020282; 11020283; 11020289	143	144	999,3	18,1
01.01.2013	11020269; 11020275; 11020277; 11020281; 11020282; 11020283; 11020289	147	149	1875,5	12,4
01.01.2012	11020224; 11020269; 11020277; 11020281; 11020282; 11020283	75	81	1786,6	11,6
01.01.2011	11020224; 11020150	3	3	1,3	0,1

Джерело: розраховано за даними Зведеного звіту ДПІ про втрати бюджету внаслідок пільгового оподаткування у розрізі окремих видів пільг щодо кожного виду податку (ф. № 13-ПВ).

важливим елементом державної фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності. Проте досвід їх створення й функціонування свідчить про витратність і неефективність таких дій. Так, створення Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, яка стала наступницею майнових прав і обов'язків Державного інноваційного фонду та його регіональних відділень, ДП “Українська інноваційна фінансово-лізингова компанія”, не мало помітного впливу на інноваційні процеси. Інша фінансова установа — Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу — так і не почала діяти через відсутність коштів у бюджеті, а її регіональні відділення не створювалися через сумнівну ефективність [24—26]. Спеціалізоване ПАТ “Інноваційно-промисловий банк” збанкрутувало та позбавлене ліцензії [27]. Отже, питання формування фінансової інфраструктури інноваційної діяльності залишається відкритим.

Натомість засвідчує життєздатність вузькопрофільна фінансова інфраструктура на кшталт інноваційних лізингових компаній, наприклад НАК “Укрсвітлолізинг” [28]. Переваги такої форми інноваційної інфраструктури зумовлені низкою чинників: 1) якісна наукова розробка, що доведена до стадії масового виробництва нової техніки та забезпечує економію енергоресурсів у процесі експлуатації; 2) бюджетне фінансування лізингової компанії; 3) широкий ринок збуту, платоспроможність учасників котрого базується на муніципальних бюджетах. При цьому на етапі виведення нового продукту на ринок усі ризики лізингової компанії покладаються на бюджет, за кошти якого фінансується її діяльність.

Оцінюючи міжгалузевий розподіл витрат на фінансування інновацій за основними видами промислової діяльності, можна констатувати, що центральним осередком інноваційної активності в галузі є переробна промисловість. У її складі великі витрати на фінансування інновацій здійснюються в таких

видах діяльності, як виробництво машин і устаткування, окремих видів транспортних засобів, харчових продуктів та напоїв, хімічних речовин і хімічної продукції, основних фармацевтичних продуктів та фармацевтичних препаратів; металургійне виробництво. Разом із тим витрати на фінансування інновацій розподіляються переважно на користь середньо- й низькотехнологічних виробництв, а не високотехнологічних. Отже, механізм фінансування інновацій, у якому домінує самофінансування, на тлі обмежених зовнішніх джерел залучення коштів не забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів у високі технології, консервує існуючу технологічну структуру економіки, гальмує прогресивні структурні зрушення.

Узагальнення стану й тенденцій фінансового забезпечення наукової та інноваційної діяльності в Україні дає підстави для таких висновків:

- фінансове забезпечення ННТД є незадовільним, намітилася тенденція до зниження наукоємності ВВП. Рівень фінансування ННТД не відповідає потребам індустріальної економіки та створює загрози технологічної деградації;

- платоспроможний попит на результати ННТД є вузьким та формується переважно за рахунок коштів бюджету (40—45 % у 2011—2013 рр.), тоді як власні кошти підприємств перетворилися на третинний фактор попиту (21—24 %). За такої структури попиту на результати ННТД порушуються економічні засади взаємодії наукового й виробничого секторів, гальмується технологічна модернізація національної економіки;

- фінансові обмеження залишаються важливим чинником, що стримує інноваційну діяльність у промисловості (йдеться про нестачу у підприємств власних фінансових ресурсів та недоступність зовнішніх джерел фінансування);

- брак власних коштів, котрі є основним джерелом фінансування виробничих інновацій (53—73 % у 2011—2013 рр.), спричинений незадовільним фінансовим станом підприємств промисловості та стагнацією промислового виробництва;

- дорожня кредитних ресурсів, що є другим за обсягом джерелом (7—38 % у 2011—2013 рр.), утруднює їх залучення до фінансування інновацій. Малорентабельні підприємства промисловості не спроможні залучати довгострокові кредити на здійснення інновацій;

- нерозвиненість ринку інвестиційних венчурних капіталів обумовлює мізерну участь вітчизняних інвесторів у фінансуванні інноваційної діяльності української промисловості (0,3—1,3 % у 2011—2013 рр.);

- державна підтримка інноваційної діяльності у формі прямого фінансування має істотні бюджетні обмеження та недостатньо узгоджена з пріоритетами інноваційного розвитку. Значна частина бюджетних асигнувань надається добувним підприємствам, низькотехнологічним і середньо-низькотехнологічним виробництвам, що не сприяє прогресивним структурним зрушенням у економіці;

- надання податкових пільг підприємствам, які здійснюють продуктивні й технологічні інновації, є дієвим інструментом впливу держави на інноваційні

процеси, сприяє їх прискоренню, освоєнню новітніх технологій виробництва та має мультиплікаційний ефект технологічного розвитку в суміжних галузях економіки;

— досвід створення спеціалізованих державних (комунальних) інноваційних фінансово-кредитних установ в Україні є негативним, отже, необхідно переглянути принципи формування й розвитку цієї форми державної фінансової підтримки інноваційної активності суб'єктів господарювання різних форм власності;

— домінування механізмів самофінансування інноваційної діяльності та обмеженість зовнішніх джерел залучення коштів призводить до консервації існуючої технологічної структури економіки, не забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів у наукоємні технології, гальмують прогресивні структурні зрушення. Таким чином, є нагальна потреба в удосконаленні механізмів фінансування наукової й інноваційної діяльності в національному господарстві.

Список використаних джерел

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions for a European Industrial Renaissance / European Commission. — Brussels, XXX, COM. — 2014. — December 14.
2. *Aghion Ph.* Endogenous growth theory / Ph. Aghion, P. Howitt. — Cambridge, Mass. : MIT Press, 1998. — 698 p.
3. *Romer P. M.* Endogenous Technological Change / P. M. Romer // *Journal of Political Economy*. — 1990. — Vol. 98, No. 5. — P. 71—102.
4. *Solow R. M.* Technical Change and the Aggregate Production Function / R. M. Solow // *Review of Economics and Statistics*. — 1957. — № 39 (3). — P. 312—320.
5. *Aghion Ph.* Science, technology and innovation for economic growth: Linking policy research and practice in 'STIG Systems' / Ph. Aghion, P. A. David, D. Foray // *Research Policy*. — 2009. — Vol. 38, Issue 4. — P. 681—693.
6. *Wang D. H.-M.* Heterogeneous effect of high-tech industrial R&D spending on economic growth / D. H.-M. Wang, T. H.-K. Yu, H.-Q. Liu // *Journal of Business Research*. — 2013. — Vol. 66. — P. 1990—1993.
7. *Fatas-Villafranca F.* Industrial leadership in science-based industries: A co-evolution model / F. Fatas-Villafranca, G. Jarne, J. Sanchez-Choliz // *Journal of Economic Behavior & Organization*. — 2009. — Vol. 72. — P. 390—407.
8. *Toolea A. A.* The impact of public basic research on industrial innovation: Evidence from the pharmaceutical industry / A. A. Toolea // *Research Policy*. — 2012. — No. 41. — P. 1—12.
9. *Bakker G.* Money for nothing: How firms have financed R&D-projects since the Industrial Revolution / G. Bakker // *Research Policy*. — 2013. — No. 42. — P. 1793—1814.
10. European Council conclusions 17 June 2010, EUCO 13/10. — Brussels, 2010.
11. Chapter 4. Research and Development: National Trends and International Comparisons // *Science and Engineering Indicators 2014*.
12. Стан та законодавче забезпечення фінансування наукової та науково-технічної діяльності : матеріали слухань в Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти 13 березня 2013 року. — К., 2013. — 615 с.

13. Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості : наук.-аналіт. доп. / НАН України, Ін-т економіки промисловості. — Донецьк, 2014. — 200 с.

14. Gross domestic expenditure on RD by sector of performance and source of funds // OECD.Stat [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://stats.oecd.org/>.

15. Trends in U.S. R&D Performance // Science and engineering indicators 2014.

16. Шовкун І. Податковий механізм регулювання структурно-технологічних зрушень в економіко-технологічному потенціалі / І. Шовкун // Регіональні інноваційні системи України: стан формування та розвитку в умовах інтеграційних викликів : монографія / за ред. Л. І. Федулової ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. — К., 2013. — С. 468—487.

17. Expenditure on innovation by firm size // Measuring Innovation: A New Perspective / OECD. — 2010.

18. Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2010—2012 рр. (за міжнародною методологією) : Держстат України експрес-випуск від 03.10.2013 № 05.3-11/69.

19. Науменкова С. Формування нової фінансової архітектури: основні питання та можливі виклики для України / С. Науменкова // Вісник НБУ. — 2010. — № 1. — С. 8—13.

20. Непран А. В. Взаємодія банківського і нефінансового секторів економіки: стимулювання інвестиційної активності / А. В. Непран // Фінанси України. — 2013. — № 12. — С. 109—121.

21. Дворецкая А. Ресурсы рынка капитала как источник финансирования реального сектора экономики / А. Дворецкая // Вопросы экономики. — 2007. — № 11. — С. 92—103.

22. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держ. служба статистики України. — К., 2013. — 287 с.

23. Про інноваційну діяльність : закон України від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

24. Про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи “Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу” : постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2011 № 1396 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1396-2011-p>.

25. Суржик Л. Академік Володимир Семиноженко: “Успіх країни на 50 відсотків залежить від того, якими технологіями вона володіє” / Л. Суржик // Дзеркало тижня. — 2013. — 25 жовт.

26. Скріба В. Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу відклали до кращих часів / В. Скріба // Прибуток. 18.11.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://prybutok.com.ua/>.

27. ПАТ “Інноваційно-Промисловий банк” залишили без ліцензії // Урядовий кур’єр. — 2012. — 2 березня.

28. Про утворення публічного акціонерного товариства “Національна акціонерна компанія Укрсвітлолізінг” : постанова Кабінету Міністрів України від 21.12.2011 № 1394 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1394-2011-p>.